

дніпро-донецького типу, а саме до виділеної останнім часом киево-черкаської культури дніпро-донецької етнокультурної області.

Описана група пам'яток цікава тим, що її матеріали дають змогу на основі типологічного зіставлення між собою і з опорними поселеннями Київського Подніпров'я виділяти етапи існування неоліту даної території. Досить чітко простежується перехідний від пізнього мезоліту до раннього неоліту інвентар, комплекси раннього, розвинутого та пізнього неоліту. Слід підкреслити, що розглянуті матеріали мають деяку специфіку порівняно з раніше відомими комплексами Київщини. Насамперед це стосується більшої різноманітності форм крем'яних виробів, невеликого проценту накольчастої орнаменталізації посуду, появи перехресних відбитків зубчастого штампу під вінцями горщиків. Така своєрідність викликана, очевидно, існуванням культурних контактів з неолітичними племенами Подесення та Сіверського Дінця.

Ю. В. КОСТЕНКО, Е. Н. ТИТОВА

Неолитические памятники на р. Трубеж

Резюме

Авторы статьи вводят в научный оборот новые неолитические памятники Киевского Поднепровья, дают их культурную интерпретацию. На основании типологического анализа они приходят к выводу, что комплекс кремневых изделий и керамики неолитических местонахождений среднего течения р. Трубеж следует относить к бытующим на памятниках днепро-донецкого типа выделенной в последнее время киево-черкаской культуры. Формирование ее в этом районе проходило на основе памятников таценки-кудлаевской культуры. В то же время ошутимым было влияние кукрекской и буго-днестровской культур, а также памятников типа Струмеля.

¹ Залізняка Л. Л. Мезолит Юго-Восточного Полесья. — Киев, 1984. — С. 19.

² Залізняка Л. Л. Неолітичні пам'ятки р. Здвиж // Археологія. — 1979. — № 31. — С. 59.

³ Сікорський М. І., Савчук А. П. Знахідки в с. Козинці Переяслав-Хмельницького р-ну // Там же. — 1971. № 4. — С. 66.

⁴ Археологія Української РСР. — Т. 1. — К., 1985. — Т. 1. — С. 161—162; Залізняка Л. Л. Неолітичні пам'ятки р. Здвиж. — С. 61.

⁵ Савчук А. П. Нові мезолітичні стоянки в Київському Подніпров'ї // Археологія. — 1974. — № 13. — С. 49—50; Савчук А. П., Костенко Ю. В. Дослідження археологічних пам'яток у Баршівському р-ні Київської обл. // Там же. — 1977. — № 22. — С. 106—107; Телегин Д. Я. Памятники эпохи мезолита на территории Украинской ССР. — Киев, 1985. — С. 161.

⁶ Савчук А. П. Новые мезолитические памятники в Среднем Поднепровье // СА. — 1975. — № 4. — С. 93—94, 97.

⁷ Савчук А. П. Нові мезолітичні стоянки... — С. 50—51.

⁸ Костенко Ю. В. Пам'ятки I тис. н. е. в поріччі р. Трубіж // Археологія. — 1978. — № 28. — С. 99—112.

⁹ Савчук А. П., Слюсар В. И. Мезолитические стоянки на р. Трубеж // АО 1975. — М., 1975. — С. 350.

¹⁰ Савчук А. П. Нові мезолітичні стоянки... — С. 49.

¹¹ Телегин Д. Я. Памятники эпохи мезолита... — С. 154.

¹² Савчук А. П. Нові мезолітичні стоянки... — С. 49.

М. П. ОЛЕНКІВСЬКИЙ

Сергіївка II — неолітична пам'ятка у Північному Присивашші

Вивчення Присивашшя розпочалось у 50-х роках, розвідками під керівництвом Ю. Г. Колосова¹, в результаті яких було відкрито перші пам'ятки кам'яного віку, представлені неолітичними пунктами. О. А. Щепинський² та М. П. Тельнов продовжили дослідження пам'яток кам'яного віку в цьому районі. Особливу увагу привертають мустьєрські

місцезнаходження, виявлені О. А. Щепинським³. Дослідження проводились у Південному Присивашші, на кримському узбережжі.

Північне Присивашшя тривалий час лишалося однією з недосліджених ділянок степів Північного Причорномор'я. У 60-х роках розвідки проводив О. М. Лесков 1976 р. співробітниками Херсонської експедиції ІА АН УРСР зібрана нечисленна (135 кременів) колекція мезолітичних та неолітичних виробів біля с. Сергіївка Новотроїцького р-ну Херсонської обл.⁴ З 1977 р. цей район вивчався автором даної публікації⁵, внаслідок чого було виявлено, вперше у Присивашші, пам'ятки пізнього палеоліту та цілого ряду мезолітичних та неолітичних пунктів, серед них — Сергіївка II.

Пам'ятка Сергіївка II відкрита 1979 р. за 0,2 км на південний захід від села. Культурний шар пам'ятки повністю розмитий водами Сивашу. Крем'яні вироби та дрібні уламки кісток зібрано на дні Сивашу, де вони були спроектовані після розмиву берега, а також частково на поверхні конусу виносів балки. Загальна площа зборів археологічного матеріалу становить близько 100×250 м вздовж берега Сивашу та навпроти лівого мису впадаючої в нього балки.

Зібрана колекція крем'яних виробів налічує 1458 екз. Більшість кременів патинізовано. Сировиною був високоякісний кремій, переважно сірий, а також у значній мірі чорний.

Техніка розщеплювання характеризується такими показниками:

пластини (у тому числі вироби з повторною обробкою)	— 568 (39%)
відщепи —,—	— 805 (55%)
нуклеуси (у тому числі сколи та уламки)	— 13 (1%)
відходи (у тому числі луски, уламки, сколи)	— 72 (5%)

Типологічно колекція поділяється на такі групи:

нуклеуси	— 4
одноплосщинний торцевий на відщепі	— 1
одноплосщинний призматичний	— 1
двоплосщинний	— 1
плоский	— 1
вироби з повторною обробкою (у тому числі на	
пластинах	— 172;
на відщеплах — 93)	— 265 (18%)
трапеції	— 9
сегменти	— 4
ромб	— 1
вістря	— 6
пластинки та мікропластинки з притупленим краєм	— 10
пластинки зі скошеним кінцем	— 11
пластинки з поперечною ретушшю	— 3
пластинки з виїмками	— 8
відщепи з виїмками	— 2
пластинки з ретушшю по двох краях та краю	— 4
пластинки з зустрічною сплющуючою ретушшю по	
краю	— 2
пластинки з підтескою	— 3
вироби з підтескою кінців	— 3
наконечники з двобічною обробкою	— 10
свердло-розвертка	— 1
скребки	— 53
різці та псевдорізці	— 7
пластинки з ретушшю	— 79
відщепи з ретушшю	— 46
вироби з слідами спрацьованості (ретушери?)	— 3
пластинки	— 396 (27%)
вужчі 8 мм	— 39
8—15 мм	— 324
ширші 15 мм	— 33
відщепи	— 712 (49%)
луски	— 33
осколки	— 29
уламок плитки	— 1
реберчасті сколи	— 7
різцеві сколи	— 2

Всього

1458

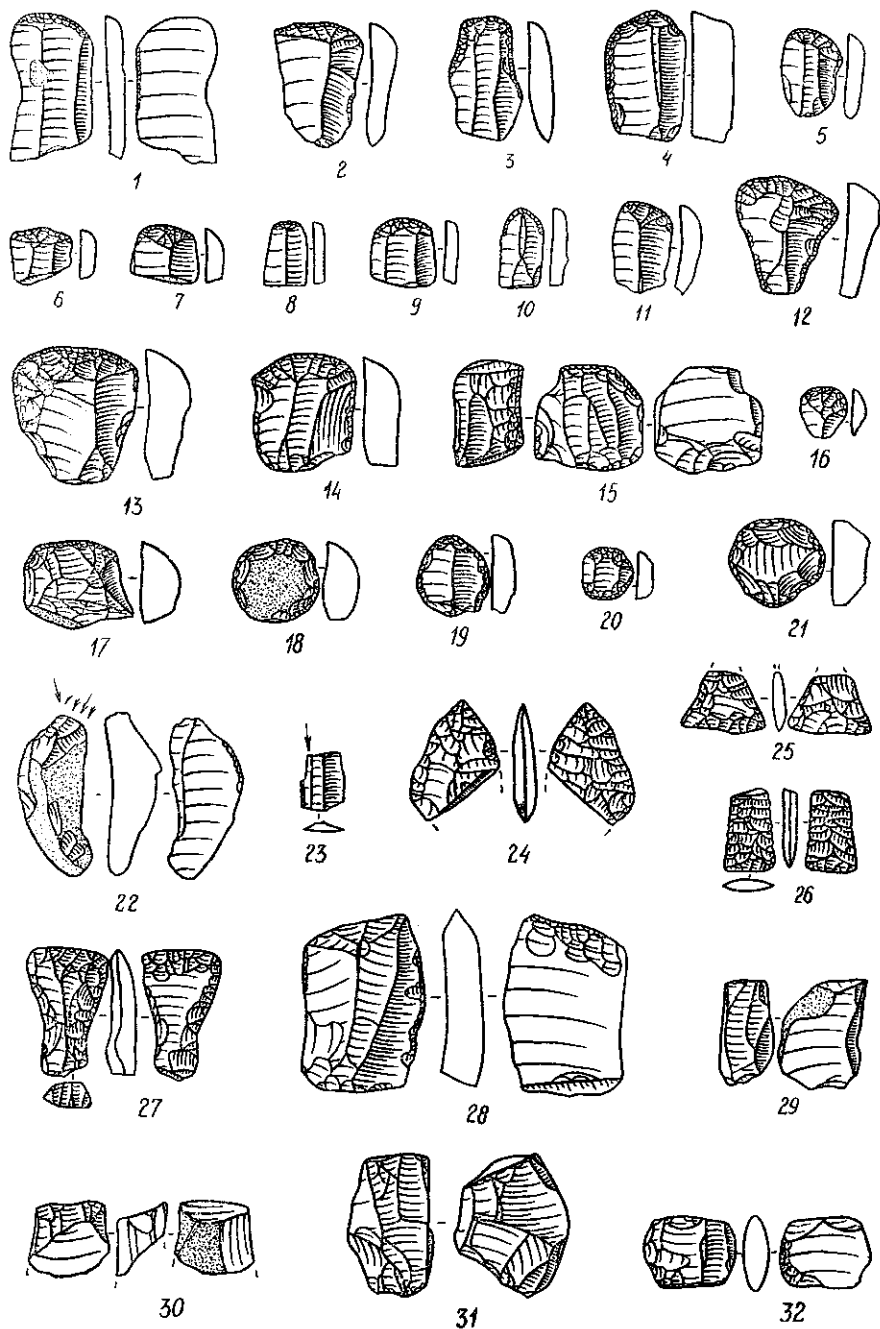

Рис. 1. Крем'яний інвентар:

1—21 — скребки, 22, 23 — різці, 24—26 — наконечники, 27, 28 — рублячі знаряддя, 29—32 — нуклеуси

Нуклеуси нечисленні, але різноманітні (рис. 1, 29—32). Серед них є одноплосинні (рис. 1, 29, 30), двоплосинний зі скошеними площадками (рис. 1, 31), плоский (рис. 1, 32).

Характерною рисою комплексу є геометричні мікроліти, представлені сегментами, трапеціями та ромбом. Сегменти усі середньовисокі. Типологічно вони різноманітні — один оброблений дрібною ретушшю по дузі (рис. 2, 1), два оброблені крутою високою ретушшю (рис. 2, 2, 4), і ще один — сплющуючою ретушшю по вершині (рис. 2, 3).

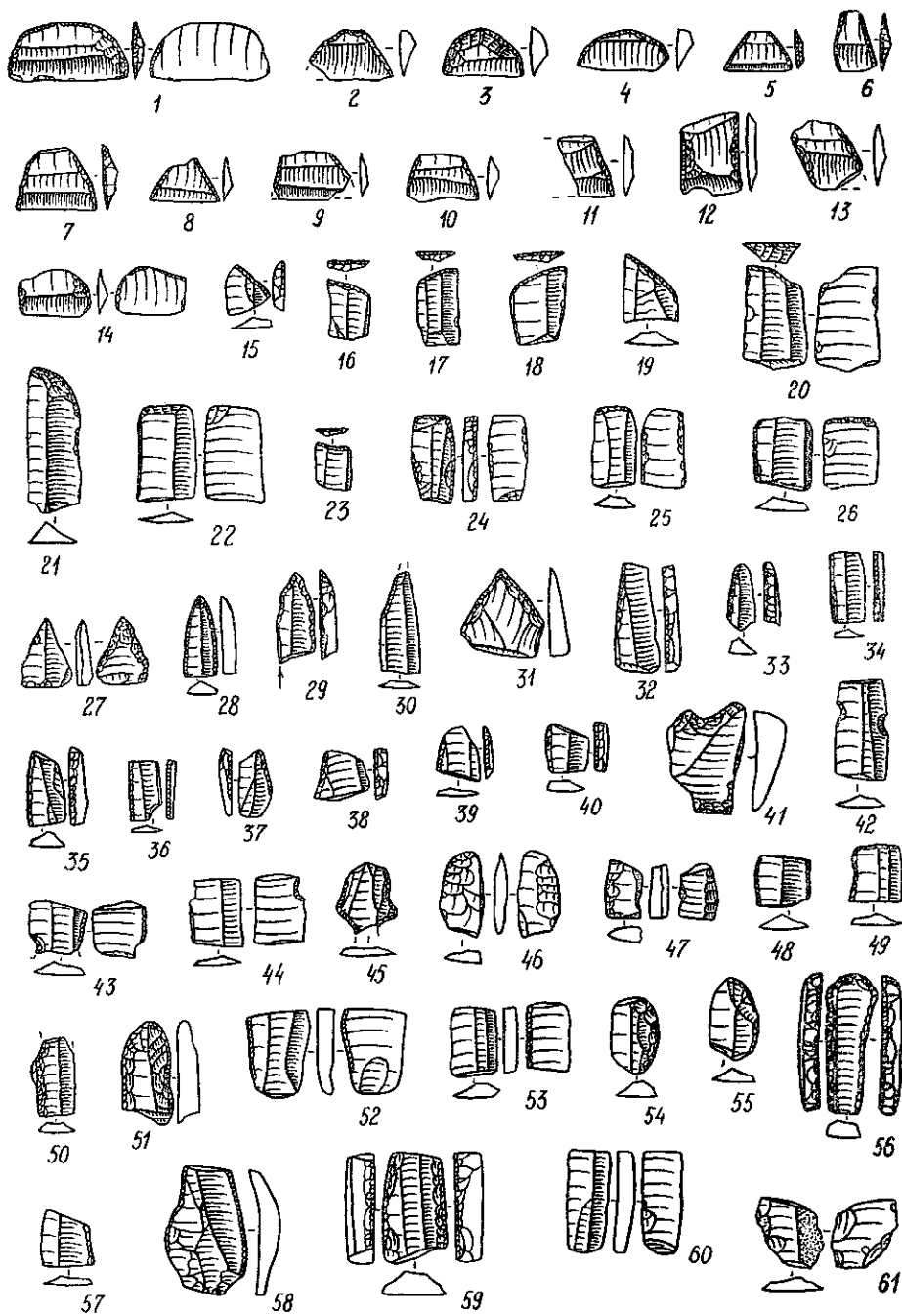

Рис. 2. Крем'яний інвентар:

1-4 — сегменти, 5-12 — трапеції, 13 — ромб, 14-21, 55 — пластинки зі скошеним кінцем, 22-23 — пластинки з поперечною ретушю, 24-26, 56 — пластинки з ретушю на двох краях та на кінці, 27-31 — вістря, 32-40 — пластинки з пригупленим краєм, 41 — відщеп з виїмкою, 42-45 — пластинки з виїмками, 46, 47 — пластинки з зустрічною сплюсуючою ретушю по краю, 48-54, 57-59 — пластинки з ретушю, 60, 61 — пластинки з підскою

Трапеції майже виключно оброблені крутою ретушю (рис. 2, 5-11). Лише 1 екз. має краї оброблені сплюсуючою ретушю (рис. 2, 12). Сім трапецій — середньовисокі, переважно симетричні, дві — високі. Ромб невиразний, представлений уламком (рис. 2, 13).

Пластинок зі скошеним ретушю кінцем (рис. 2, 14-21, 55) досить багато. Децю переважають серед них екземпляри з округлоско-

шеним кінцем. Є у комплексі пластинки з поперечною ретушшю (рис. 2, 22, 23), а також з ретушшю по двох краях та на кінці (рис. 2, 24—26).

З шести вістер (рис. 2, 27—31) п'ять виготовлені з пластинок і одне з відщепу. Одне вістря косоретушоване, інші — симетричні з обробкою двох країв. Досить численною категорією знарядь несподівано для даного комплексу виявилися пластинки з притупленим краєм (рис. 2, 32—40). Їх виявилось більше, ніж пластинок з виїмками (рис. 2, 42—45). Є у колекції два відщепи з виїмками (рис. 2, 41). Цікаві два своєрідних виробу, у яких зустрічно сплоснюючою ретушшю пригострений один з країв (рис. 2, 46, 47). Численні у комплексі пластинки (рис. 2, 48—54, 57—59) та відщепи з ретушшю. Є також три пластинки з підтесною черевця (рис. 2, 60, 61), що нагадують вкладиші кукрекського типу.

Скребки (рис. 1, 1—21) — одна з найчисленніших та найвиразніших категорій знарядь у комплексі цієї пам'ятки. 27 з них виготовлені на відщепі та 26 на пластинах (7 з них на цілих та 15 на перетинах і уламках). Достатньо численні кінцеві скребки на відщепі (10 екз.) та безформні на відщепі (9 екз.). Серією представлені підокруглі, скребки, з яких 6 виготовлено з відщепів та 2 з пластинок.

Різці нечисленні та невиразні (рис. 1, 22, 23). Вони складаються з таких категорій — серединні (3), бічні (2) та на куту пластинки (2).

Великою кількістю представлені наконечники з двобічною обробкою (рис. 1, 24—26). Цілі екземпляри серед них відсутні. Особливий інтерес представляє уламок листоподібного наконечника (рис. 1, 24). Решта уламків належить підтрикутним виробам або невизначені.

Цікавий факт наявності у комплексі трьох «рублячих» знарядь (рис. 1, 27, 28). Два з них виготовлені з великих пластин, один з відщепу. Крім перерахованих категорій знарядь знайдені також свердло-розвертка та 3 ретушери.

Етнокультурна інтерпретація Сергіївки II не викликає особливих труднощів. Аналіз комплексу крем'яних виробів дає можливість зробити висновок, що це типова кримська неолітична пам'ятка. Цей висновок передусім ґрунтується на наявності у комплексі таких виробів, як сегменти (у тому числі з плоскою вершиною), пластинки з виїмками, плоский нуклеус, переважання кінцевих скребок на пластинках⁶ та інших даних. Дещо незвичним для неоліту Криму є значний процент пластинок з притупленим краєм. Як аналогію можна навести матеріали комплексу верхнього шару стоянки Олексіївка I з степів Східного Криму⁷. Певна схожість з комплексом Сергіївки II простежується серед матеріалів стоянок Таш-Аір I (VI шар)⁸, Аджі-Коба II⁹ та інших у гірському Криму. Можливо, близька до цього кола пам'яток і стоянка Зуя I у передгірському Криму¹⁰.

Складніше вирішити питання з датуванням Сергіївки II. Періодизація кримських пам'яток з мікролітичними комплексами ще остаточно не вирішена та потребує уточнення. Комплекс Сергіївки II у цілому має ранньонеолітичний вигляд. Тому при його інтерпретації можна було б піти традиційним шляхом — вважати пам'ятки ранньонеолітичною, а двобічнооброблені наконечники віднести до більш пізньої домішки (єнеоліт — доба бронзи). Але факт наявності подібних наконечників і в аналогічних комплексах інших пам'яток (Олексіївка I, шар I; Аджі-Коба II) насторожує. На користь одночасовості сергіївських наконечників всьому комплексу може вказувати також залягання їх по усій площі зборів, виготовлення їх з тієї ж сировини, що й інших виробів, аналогічна патинізація та, нарешті, що немаловажно, наявність лише їх уламків. Таким чином, можливі й інші висновки відносно інтерпретації Сергіївки II. По-перше, пам'ятки цього типу можуть датуватися пізнім неолітом (а не раннім, як вважають деякі дослідники). Цей висновок може бути правомірним, якщо враховувати консерватизм у розвитку мікролітичних культур Криму протягом довгого періоду¹¹. По-друге, на заключній стадії раннього неоліту

Криму могли вже використовуватись двобічно-оброблені наконечники. Правомірність одного з цих трьох висновків може бути підтверджена тільки у результаті подальших досліджень.

Сергіївка II — перша пам'ятка гірсько-кримської неолітичної культури — відкрита за межами кримського півострова. Її матеріали можуть у подальшому допомогти вирішенню проблем взаємозв'язку населення материкового Північного Причорномор'я та Криму. Особливу увагу у цьому плані викликає наявність у комплексі значної кількості пластинок з притупленим краєм, більш характерних для степового неоліту, що, можливо, є наслідком контакту населення.

Н. П. ОЛЕНКОВСКИЙ

Сергеевка II — неолитический памятник в Северном Присивашье

Резюме

Северное Присивашье до сих пор является одним из наименее изученных в археологическом плане районов Северного Причерноморья. В 1979 г. автором публикации среди других памятников открыта стоянка Сергеевка II. На основании анализа коллекции кремневых изделий сделан вывод, что это типичный неолитический памятник горно-крымской культуры. Поставлен вопрос о необходимости дополнительных исследований для решения проблем хронологии этого и аналогичных ему памятников. Высказано предположение, что некоторые особенности комплекса изделий могут указывать на контакты между неолитическим населением Крыма и степного Северного Причерноморья.

¹ Колосов Ю. Г. Разведки памятников неолита и бронзы в степном Крыму // КСИА АН УССР. — 1956. — Вып. 6. — С. 22—26.

² Щепинский А. А. Работы Северо-Крымской и Крымской охранно-археологической экспедиции // АО 1970. — М., 1971. — С. 232—233.

³ Щепинский А. А. Палеолитические местонахождения крымского Присивашья // Исследование палеолита в Крыму. — Киев, 1979. — С. 172—181.

⁴ У колекцію, вірогідно, об'єднані матеріали із зборів на різних пунктах. Складність та, можливо, змішаність колекції відзначалась також авторами публікації матеріалів цього пункту. Кубышев А. И., Станко В. Н. Следы мезолита и неолита в Присивашье // Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья. — Киев, 1981. — С. 85—91.

⁵ Оленковский Н. П. Работы на Сиваше и Нижнем Днепре // АО 1979. — М., 1980. — С. 314—315.

⁶ Даниленко В. Н. Неолит Украины. — Киев, 1969. — С. 20.

⁷ Мацкевой Л. Г. Мезолит и неолит Восточного Крыма. — Киев, 1977. — С. 97—99.

⁸ Крайнов Д. А. Пещерная стоянка Таш-Аир I как основа для периодизации послепалеолитических культур Крыма. — М., 1960. — С. 91—98, 150—154.

⁹ Яневиц О. О. Нові дослідження стоянок Аджі-Коба в Криму // Археологія. — 1984. — Вып. 46. — С. 97—100.

¹⁰ Векилова Е. А. Неолитическая стоянка Зуя I под Симферополем // КСИА АН СССР. — 1964. — Вып. 97. — С. 33—38.

¹¹ Даниленко В. Н. Неолит Украины... — С. 20.

Д. Я. ТЕЛЕГІН

Кераміка раннього енеоліту типу Засухи в Лісостеповому Лівобережжі України

В степовому і лісостеповому межиріччі Дніпра і Сіверського Дінця в доямний час відомо ряд груп пам'яток, які характеризуються особливим складом кераміки. В нижньому Подніпров'ї після зникнення неолітичних могильників типу Маріуполя з'являються пам'ятки нижньомихайлівського типу, а дещо північніше — поселення і могильники середньостогівської культури. Крім того, тут поширювались своєрідні поховання в кам'яних ящиках і могильники, виділені нами в окремі новоданилівський тип (Новоданилівка, Петро-Свистунове, Чаплі, Яма, Ворошиловград, тощо) ¹⁻⁵.